Article

IJOKS

International Journal of Kurdish Studies
(ISSN:2149-2751)
4 (1), pp. 1 – 26
http://www.ijoks.com

Verbal Noun and Inflected Verb

Mhemed Abdulfetah (MEHWI)[1] & Aryan Sdiq AZIZ[2]

Received: Oct 08, 2017 **Reviewed**: Dec 15, 2017 **Accepted**: Dec 15, 2017

Abstract
Verbal noun is recorded in dictionary and its inflection process occurs in syntax. Producing inflected verb that has tense and person is found in syntax. Morphology is a system for creating new words for new things. Analyses have shown that internal structure of verbal nouns important inclitic division (subject and object) and inflectional pronouns in a complicated verb. The inflection is in syntax, in association with morphosyntax. So, inflection is morphosyntactic inside syntax. For past inflection, we take the tense base from the dictionary. While for present, we take the root then we bring tense and person. Dictionary, word creation morphology and syntax are interrelated. In this way, segmental changes are phonological and occur in the mind. Verb inflection categories are person, tense, aspect and mood. They are in complementary distribution in terms of: singular and plural, past and present, perfective and imperfective, indicative and uncertainty. Their structured, which are used, are:

1. Person: singular and plural
2. Tense: past /-a/, /y\i-/, /w\u-/, /d-/, /t-/ .and present /de-/.
3. Aspect: each of the linguists Mhamed Mehwi, Wrya Omar Amin and Mahmud Fathulla divided aspect into perfective, imperfective and progressive. However, through analysis and discussion of examples, it has been obvious that aspect is of two types in Kurdish language.The researcher follows the latter conclusion:

a. Perfective
b. Imperfective (Continuous), Progressive (close) and far.

Tense and aspect, which are the verbal inflectional categories, are parts of tense. Tense determines past and present, but aspect determines its perfectness and imperfectness.

4. Mood: Indicative\informative
uncertainty (structural, subjunctive, imperative and request)

Keywords: Verbal Noun, Inflected Verb, Kurdish Linguistics, Kurdish

Recommended citation:
Mehwi, M. A. & Aziz, A. S. (2018). Verbal noun and inflected verb. *International Journal of Kurdish Studies* 4 (1), 1 – 26. DOI: 10.21600/ijoks.383372

---

[1] Prof. Dr., Department of Kurdish Language, College of Language , Sulaimani University, Sulaimani, Kurdistan Region – Iraq
[2] - Assistant, Department of Kurdish Language, College of Language ,specialty: PH.D Language Sulaimani University, Sulaimani, Kurdistan Region – Iraq

ناوی کرداریی و کرداری شکاوە

بەشی یەکەم

فەرهەنگ

١/١) پۆلە ڕەگەزە فەرهەنگیەکان
١-١/١)ناوی کرداریی وەک پۆلە ڕەگەزێکی فەرهەنگیی (دەروازەی زانیاریی)
٢-١/١) کرداری لاواز و کۆپولا
٢/١) دروستەی ناوەوەی ناوی کرداریی
بەشی دوهەم
سەگمێنتەکانی کرداری شکاوەو کرداری ئاڵۆز
١-١/٢) مۆرفیم و ئەلەمۆرفەکانی ڕابوردوو
٢-١/٢) مۆرفیم و ئەلەمۆرفەکانی ڕانەبوردوو
٢/٢) سەگمێنتەکانی کرداری شکاوەو کرداری ئاڵۆز
بەشی سێهەم
شکاندنەوەی تافی ڕابوردوو و ڕانەبوردوو
١/٣) شکاندنەوە بە گەردانکردن (لکاندنی کەس و ژمارە/ کلیتیکەکانی ڕێککەوتن)
٢/٣) شکاندنەوە بە گەردانکردن و لکاندنی کەسی ڕێککەوتن
٣/٣) گۆڕینی فۆنۆلۆژییانەی سەگمێنتەکان
١-٣/٣) پەیوەندیی مۆرفۆلۆژیی (شکاندنەوە) - فۆنۆلۆژیی
٢-٣/٢) پەیوەندیی مۆرفۆلۆژیی (وشەدروستکردن)- فۆنۆلۆژیی
بەشی چوارهەم
ڕوکار و ڕێژە
١/٤) ڕوکار
٢/٤) ڕێژە

ناوی کرداریی و کرداری شکاوە

پێشەکیی

ئەم لێکۆڵینەوەیە لە نامەی دکتۆرای لێکۆڵەرەوە بە ناونیشانی "ناوی کرداریی، کرداری شکاوە و کرداری ئاڵۆز "ەوە وەرگیراوە. کاری سەرەکیی ئەم لێکۆڵینەوەیە بۆ بەرهەمهێنانی کرداری شکاوە لەسینتاکسدا تەرخانکراوە، نەك بۆ شیکردنەوەی ناوی کرداریی و چۆنێتیی دروستبونی لەفەرهەنگدا. ناوە کردارییە چەسپاوە تۆمارکراوەکەی ناو فەرهەنگ بەسەگمێنتە مۆرفۆلۆژیی و فۆنۆلۆژییەکانیەوە وەك تێکردە بۆ بەرهەمهێنانی کرداری شکاوە لەسینتاکسدا وەردەگیرێن. لەم ڕووەوەیە، کە ئەم نامەیە تەواو لە لێکۆڵینەوەو نامەکانی تر لەسەر کردار جیاوازە. ئەم بۆچوونە، کە لە محەمەد مەحویی (٢٠١٦)ـەوە وەرگیراوە، پێواژۆ فۆنۆلۆژییەکانی، کە بە سەر ڕەگ و قەدی کردارەکاندا دێن، بە سروشتی و بەباشی ڕوندەکاتەوە. بۆ ئەو مەبەستەیش پشتم بە ڕێبازی شیکردنەوەی پەسنکەرانە بەستووە.

لێکۆڵینەوەکە لە سێ بەش و پوختەو ئەنجام پێکهاتووە: بەشی یەکەم تایبەتە بە فەرهەنگ و دەروازەی زانیاریی. بەشی دوهەم تایبەتە بە سەگمێنتەکانی کرداری شکاوەو

کرداری ئاڵۆز. بەشی سێهەم تایبەتە بە شکاندنەوەی تافی ڕابوردوو و ڕانەبوردوو. بەشی چوارهەم تایبەتە بە ڕوکار و ڕێژە. شیکردنەوەکان تەنها کرداری بکەردیار دەگرنەخۆ.

بەشی یەکهەم

فەرهەنگ

١/١) پۆلەڕەگەزە فەرهەنگیەکان

زانیارییە سینتاکسیی و واتاییەکانی وشەکان لە فەرهەنگدا تۆمارکراون، ئەوەیش دەستەبەری ئەوە دەکات، کە ئاخێوەری گشت زمانێك، دروستە دروست و واتاڕاست و پێچەوانەکەی بناسێتەوە. نواندنی زانیارییە سینتاکسییەکانی ناو توخمە فەرهەنگیەکان لە دوو دیوی فەرهەنگیی و سینتاکسییدا بەرجەستە دەکرێن. ئەمەش دەریدەبڕێت، کە ئەو ڕیزبونەی، لە فەرهەنگدا دەستدەکەوێت، مەرج نییە پەیکاڵی هەمان ئەو سەرەوڕیزبوونە بێت، کە لە سینتاکسدا بەرچاودەکەوێت، چونکە یاساکانی فۆرمداڕشتن (rules formation) نواندنی دەرەکیی زانیارییە سینتاکسیەکانن. سینتاکس دەرخستن و نواندنی زانیارییە فەرهەنگیەکانە. (د. عەبدولجەبار مستەفا مەعروف: ٢٠١٣) و ئەو سەرچاوانەی لێوەی وەرگیراون.)

١-١/١)ناوی کرداریی وەک پۆلە ڕەگەزێکی فەرهەنگیی (دەروازەی زانیاریی)

"ناوی کرداریی"، ئەو ناوەیە کە لە ئاوەڵناوی کردارییەوە هەڵدەگوێزرێت و لە نەبونی دۆخی ڕێزمانیدا جێگەی چاوگ دەگرێتەوە. ناوە کردارییەکە بە بێ کەس unpersonal بەکاردەهێنرێت و ناوی ڕەوتی کردەکە دەهێنێت و ئاماژەیپێدەدات. (محەمەدی مەحویی: 2009: 256)

لەزمانی کوردییدا، هەم ئاوەڵناوی کرداریی و هەم ناوە کردارییەکە پەیکاڵی پێکهاتوی خستنەپاڵیین و لە فۆرمی فرێزی پێشناوییدا ئاوەڵناویی بەکاردەهێنرێن، کە لەڕێی ڕونکردنەوەکانی /پیاوکوشتن/ و /نانخواردن/ و پێکهاتوە خستنەپاڵیەکانی <چاوی جوان، کوری پاشا> ەوە پشتگیریی تەواوی ئەنجامە دەستکەوتووەکە دەکرێن، کە دەڵێت چاوگ لە زمانی کوردیدا نییە، بەڵکو تەنیا ناوی کرداریی هەن – ئەو کردارەی، کە کراوە، یان دەکرێت بە ناو. (محەمەدی مەحویی: 2009: 256)

ناوی کرداریی لە فەرهەنگدا تۆمارکراوەو پێواژۆی شکاندنەوەی لە سینتاکسدا ڕوودەدات. کردار دروستکردن نییە لە فەرهەنگدا، بەڵکو ئەوەی هەیە ناوی کردارییە، بەم جۆرە بەرهەمهێنانی کرداری شکاوە لە ناو سینتاکسدا هەیە؛ بۆ ئەو مەبەستەش دوو ڕێگە هەیە:

١- /نوستن/ قەدی ڕابوردوو: /نوست، گرت، خوارد،کوشت/ سینتاکس بۆ بەرهەمهێنانی کردارێکی

٢- /گرتن/ ڕابوردوو: نوستØ : گرتی، خواردی، کوشتی

٣- /خواردن/

٤- /کوشتن/ قەدی ڕانەبوردوو: پێشگری ڕانەبوردوو + /نوس، گر، خوار، کوش/ سینتاکس بۆ بەرهەمهێنانی کردارێکی ڕانەبوردوو

دەنوسێت: دەگرێت، دەخوات، دەکوژێت

دەینوسێت: دەیگرێت، دەیخوات، دەیکوژێت

خشتەی (١-١)پێرەوی مۆرفۆلۆژیی و فۆنۆلۆژیی بۆ ڕەگ

زمان فەرهەنگ پێرەوی دەنگەکانە، پێرەوی وشەکانە، بۆ پەیوەندیی لەیەکگەیشتن.

ڕێزمان Sound System ،Word System ،Communication

خشتەی (١-٢) مۆدێلێکی زمان/ڕێزمان

فەرهەنگ

مۆرفۆلۆژیی فۆنۆلۆژیی

فۆنۆلۆژیی

سینتاکس بەهەمویانەوە پێرەوی ڕێزمانیان هێناوەتەئارا

سیمانتیك

زمان پێرەوێکی چڕو ئاڵۆزەو یەکێکە لەپێرەوە ئاڵۆزەکانی مێشك:

بە هەر یەکە لەپێرەوەکانی مێشك دەگوترێت مۆدوڵ (Modul). هەر یەکە لەمۆدوڵەکان پێرەوێکی چڕو ئاڵۆزەو سەربەخۆیە، بەڵام لەگەڵ ئەوانی تریشدا لەپەیوەندیدایە. مادام زمان مۆدولارییە، کەواتە ڕێزمانیش مۆدولارییە، کەرەستەکانی لەپەیوەندییەکی مۆدولاریدان.

لێکۆڵینەوە لەمۆرفۆلۆژیی، واتا شیکردنەوەو توێژینەوە لە مۆدولی مۆرفۆلۆژیی. ئەوەی پەیوەندیی بەڕێزمانی کوردییەوە هەیە، (زمان بە ڕێزمان دادەنرێت).

خشتەی (١-٣)

ڕێزمان
- فەرهەنگ
- فۆنۆلۆژیی
- مۆرفۆلۆژیی
- سینتاکس
- سیمانتیك

لەزمانی کوردییدا سنوور لەنێوان فەرهەنگو مۆرفۆلۆژیی لەگەڵ سینتاکسدا نییە، ئەمەش تایبەتمەندیی زمانی کوردیی و هەندێک زمانی دییکەیە، کە بە زمانە تێکەڵەکان ناسراون. پروانە: (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠) و سەرچاوەکانی.

مۆرفۆلۆژیی دوو لایەن دەگرێتەوە:

یەکەم: وشەدروستکردن (Word Bulding)، بۆ واتای نوێ.

دووهەم: شکاندنەوە (Word Inflection- Word Formating). بۆ بەرهەمهێنانی وشەو پێکهاتوی سینتاکسیی

یەکەم: مۆرفۆلۆژیی وشەدروستکردن (Word Bulding):

بۆ واتای نوێیە
- لێکدراو: /سەرەگرتن/
- هەڵگوێزراو: /گرتنەوە/
- داڕێژراو: /لێوەرگرتن/
- وشەی فرێزی (Frasal Word): /دەستبەسەرداگرتن/
- کۆمەڵە وشە (پێکەوەهاتوو–Collection Words): /گرتنەبەر/

کەواتە مۆرفۆلۆژیی پێرەوێکە بۆ دروستکردنی وشەی نوێ بۆ ئەو شتانەی کە تازە دێنەئاراوە.

دووهەم: مۆرفۆلۆژیی شکاندنەوە (Word Inflection- Word Formating):

لەفەرهەنگدا گەنجی وشەکان هەیە، مۆرفۆلۆژیی ئەو پێواژۆ و یاسایانەی تێدایە، کە ئەو وشە نوێیانەیان لە مۆرفۆلۆژیی وشەدروستکردندا پێدروستدەکرێن. لەبەرئەوەی لەزمانی

کوردییدا مۆرفۆلۆژیی‌و سینتاکس چوونەتە ناو یەکەوە، دەشێت ناوی کرداریی هەبن لەفەرهەنگدا، کە وەك کرداری شکاوە هەم لەسینتاکس‌و هەم لەمۆرفۆسینتاکسیشدا هەبن، ئەمە بۆ کرداری بکەردیارو بکەرنادیاریش دەخوات، بەڵام دەشێت بکەرنادیاری شکاوە وەك ناوی کرداریی لەفەرهەنگدا نەبن. بەدەر لەمانە، کرداری تەواو وەك /گرتن، خواردن، مردن/ لەگەڵ کرداری لاوازدا /بوون/، کۆپولاش هەیە، کە /ە/ـەو لەگەڵ کلیتیکەکاندا. لە (١/١-٢)دا گفتوگۆ لەسەر ئەم بابەتە دەکرێت.

١/١-٢) کرداری لاواز و کۆپولا

٥- /سەوزبوون/ بوون کرداری لاواز و کۆپولا

٥-ا) /چیمەنەکە سەوزبوو/. (کردەیی) پێشتر سەوزنەبوو، ئێستا سەوزە.

٥-ب) /چیمەنەکە سەوز بو/. (حاڵەتیی)

٥-پ) /سەوزە/. کۆپولایە. دروستەی ئەم کردارە ئاوەڵناوێکی ڕەنگە لەگەڵ کۆپولا.
محەمەدی مەحویی (٢٠٠٩: ٢٤٠-٢٤١) و (٢٠١٦: ٤١١، ٨٤٠) و ئەو سەرچاوانەی، کە لێیوەرگیراون، لەگەڵ (محەمەد مەعروف فەتاح: ١٩٩٧ و ١٩٨٩)
٦- /سەوزە/ (ناوە).

(وریا عومەر ئەمیین) تەنها /- ە، ب، بوو/ ی بە کۆپولا داناوە. (2011: 97-109)

٢/١) دروستەی ناوەوەی ناوی کرداریی

ناوی کرداریی بریتییە لە (ڕەگی کرداری تافی ڕابوردوو + تافەکەی)

بەشێوەیەکی سەرەکیی سەگمێنتە کردارییەکەی لە ڕەگی کردار + مۆرفێمی/ئەلەمۆرفی تافی ڕابوردوو + پاشگری لە چالاکیخستنی کردار پێکدێت.

ڕەگی کردار کرۆکی کردارەو هەڵگری واتاو داواکارییە سێمانتیکیی و ڕێزمانیەکانیەتیی. ناوی کرداریی بەو دروستەیەوە بووە بە لێکسیمی سەربەخۆ. دروستەو سەگمێنتەکانی ناوەوەی ناوە کردارییەکە (ڕەگ و تاف) بۆ دروستکردنی وشەی نوێ و بۆ بەرهەمهێنانی ڕستە و دەربڕدراوی سینتاکسیی ڕوونن (شەفافن).

7- /پیاوکوژ/ ڕەگ

8- /دەستکەوت/ قەد

ئەمەش دەرەنجامی تێکەڵبونی پێکهاتەکانی ڕێزمانی کوردیین، کە مۆرفۆلۆژیی و سینتاکسن.

شیکردنەوەکان دەریدەخەن، کە دروستەی ناوەوەی ناوە کردارییەکان بۆ دابەشبونی کلیتیک (بکەریی و بەرکاریی) و جێناوە لکاوەکان لە ناو کرداری ئاڵۆزدا گرنگن.

9- /گرتن/ گر + ت

10- /نوستن/ نوس + ت

١١- /گرتنەوە/ گرەوە + ت

پاشگری سستکردنی چالاکیی کردار (ن): بە /ن/ دەگوترێت پاشگری لەکردارخستنو کردن بەناو.

ا) دروستەی ناوی کرداریی سادە:

قەدی تافیی (ڕەگ + تاف) + /- ن/ ی بەناوکردن و لەکارخستن

١٢- /گرتن/، / گر + ت + ن/ (محەمەدی مەحویی: ٢٠٠٩: ٢٤-٢٥)

ب) دروستەی ناوی کرداریی لێکدراو: وشە + ناوی کرداریی سادە

١٣- /سەرەگرتن/، /سەرە + گرتن/، /سەرە + گر + ت + ن/

پ) دروستەی ناوی کرداریی داڕێژراو: مۆرفێمی وشەداڕێژ (یان زیاتر)+ ناوی کرداریی

١٤-ا) /لێوەرگرتن/، /لێ + وەر + گرتن/

١٤-ب) /ڕاوەرگرتن/ ١٤-پ) /ڕالێوەرگرتن/

ت- دروستەی ناوی کرداریی هەڵگوێزراو: ناوی کرداریی + پاشگر

١٥- / گرتنەوە /، /گرتن + ەوە/

ح- دروستەی ناوی کرداریی فرێزیی: ئەم دروستەیە لە دروستەی فرێزەوە نزیکە.

١٦-ا) /دەستبەسەرداگرتن/، 16-ب) /دەست + بە+سەر + ئەو + دا + گرتن/

16-پ) /دەستی بەسەر ئەودا گرت./

ج- کۆمەڵە وشە:(پێکەوەهاتوو–Collection Words): ناوی کرداریی+مۆرفێمی خستنەسەر + وشە:

17-ا) /گرتنەبەر/، /گرتن + ە + بەر/

١٧-ب) /خورەی ئاو-هاتن/ ١٧-پ) /قاسپەی کەو-هاتن/ پروانە (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠) و (ڕێستوون حەسەن: ٢٠١١).

بەشی دوهەم

سەگمێنتەکانی کرداری شکاوەو کرداری ئاڵۆز

٢-١/١) مۆرفیم و ئەلەمۆرفەکانی تافی ڕابوردووی کردار

قەدی تافیی ناوە کرداریی‌کە (ڕەگ + مۆرفێمی تاف) لە فەرهەنگەوە دەهێنرێتە ناو سینتاکسەوە. (بڕوانە بەشی سێهەم) مۆرفێمەکانی تافی ڕابوردوو بریتین لە (/-ت/، /-د/، /-ا/، /-ی/، /-و/)، کە لە ڕووی لێکچونی فۆنۆلۆژیی و پرشتیی کردارەوە، هەندێکیان دەبن بە ئەلۆمۆرفی یەکتر (ئەلۆمۆرفی تەواوکەرانە). پەیوەست بە لێکچونی فۆنۆلۆژیی و پرشتیی کردارەوە، محەمەدی مەحویی (مۆرفۆلۆژیی و ...، ٢٠١٠: ٢١) وەهای داناوە، کە "مۆرفێمی تافی ڕابوردوی هەندێك کرداری تێنەپەڕ /_ا/ (}هات{)، کە لەگەڵ مۆرفێمی تافی ڕابوردوی بکەرنادیاردا یەکدەگرێتەوە، ئەلەمۆرفێکی هەیە، کە ئەلەمۆرفی تەواوکەرانەیەو هەر بۆ کرداری تێنەپەڕەو /_و/ ە (}چوو، بوو{). (ا) ئەو کردارە تێنەپەڕانەی، کە /_اند/ وەردەگرن و دەبن بە تێپەڕ، پاشگری ڕابوردووی /_ا/ وەردەگرن (}خەوت{ : }خەواندی{) و (ب) ئەو کردارانەیان، کە /_اند/ وەرناگرن و ناکرێن، بە تێپەڕ، مۆرفێمی تافی ڕابوردوویان /_و/ ە (}چوو{ : *}چوواند{). بەڵام ئەو کردارە تێپەڕانەی، کە بڕگەییەکی /ی/ یان تێدایەو کۆتاییان بە زرنگدەرەوەی /ن، ڕ/ هاتووە، پاشگری ڕابوردوی /یی/ وەردەگرن (}کڕیی، بینیی{) نەك /_ت/ (*}کڕتی، بینت{). کەواتە ئەلەمۆرفە ڕێزمانییەکەی /_ا/ بۆ کرداری تێپەڕ /_ی/ یە (}بینیی، نوسیی{). /-ت/ و /-د/ ئەلۆمۆرفی یەکترن، "لەیەکچوونی فۆنۆلۆژییان هەیە [+گیراو، +پوکیی، +/_دەنگدار] و /_د/ ەکە ئەلەمۆرفی تەواوکەرانەی /_ت/ ەکەیە. /_ت/ مۆرفێمی سەرەکیی تافی ڕابوردووە. بەواتا، کە /_د/ پاشگری تافی ڕابوردووی کردارە تێنەپەڕو کردارە تێپەڕەکان تەواودەکات، کە /_ت/ ە، (بڕوانە }نوست، کوشتی{ هەمبەر بە}مرد، خواردی{!)." بەڵام لەڕوی تافەوە، هەموویان ئەلۆمۆرفی یەکترن (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠: ٢١-٢٢، ٣٠).

٢-١/٢) مۆرفیم و ئەلەمۆرفی تافی ڕانەبوردووی کردار

چۆن قەدی تافیی ڕابوردوو لە فەرهەنگەوە هێنرایە ناو سینتاکس، ڕەگی تافی ڕابوردوو بە تەنها دەهێنرێتە ناو سینتاکسەوەو مۆرفیمی تافی ڕانەبوردوو (دە)ی بۆ زیاددەکرێت و پاشان کەسێکی لکاوی گونجاویش دەخرێتە کۆتاییەکەی بە مەبەستی چالاککردنی قەدە تافییەکە و ڕێککەوتنی بکەر _ کردار.

/دە/ /ئە/، /تێ/ جۆرێکە لە دەربڕینی ئازادی ئەو پێشگرە، کە گیراوە گەروییەکەی مسۆگەریکردووە و ئەلەمۆرف نییە. بڕوانە (١/٤).

٢/٢) سەگمێنتەکانی کرداری شکاوەو کرداری ئاڵۆز

٢-٢/١) ئەبوبەکر عومەر قادر

لای ئەم زمانەوانە و ئەو سەرچاوانەی وەریگرتوون، مۆرفۆسینتاکس ئاماژەکردنە بۆ پۆل و تایبەتمەندییە ڕێزمانییەکان، کە بە خستنەڕووی هەردو پێوەری مۆرفۆلۆژیی و سینتاکس جێبەجێدەکرێت. مۆرفۆسینتاکس هەمو ئەو فۆرمە مۆرفۆلۆژییانە دەگرێتەوە، کە ئەرکی سینتاکتیکییان هەیە و چەمکەکانی ناسراویی، نەناسراویی، ژمارە-تاک و کۆ، توخم، دۆخ، کەس و دەمکات دەگرێتەوەو پۆلەڕەگەزەکانی شکاندنەوە دەیاننوێنن. بەم پێیە، کەرەستەکانی مۆرفۆسینتاکسی زمانی کوردیی بۆ دوو جۆر دابەشکردووە؛ ا- مۆرفۆسینتاکسەکانی ناو ب- مۆرفۆسینتاکسەکانی کردار. پەیوەست بە مۆرفۆسینتاکسەکانی کردارەوە، تاف-Tense و ئەسپێکت-Aspect و ڕوکار-Mood و گەردانی کردار-Conjugations ی دەستنیشانکردووە.[3]

٢/٢-١-١) تاف

(/-د/، /-ت/، /-ا/، /-ی/، /-و/) وەکو مۆرفۆسینتاکسەکانی تافی ڕابوردوی بکەردیار دیاریکردووە.

١- ا) خواردم ١-ب) مردم

٢-ا) فرۆشتم ٢-ب) کەوتم

٣-ا) کێڵام ٣-ب) گەڕام

٤-ا) کڕیم ٤-ب) تەزیم

٥-ا) چووم ٥-ب) چووم

بەڵام وەهای داناوە، بۆ ڕانەبوردوو تاف لە ڕەگی کاردا تواوەتەوە. تەنها لە بکەرنادیاردا تاف /-ێ/ دەردەکەوێت، لە بکەردیاردا فۆرمێکی سەربەخۆی نابێت و لە هەستی قسەکەردا تواوەتەوە.[4]

٦- دە + فرۆش + ر + ێ. دەفرۆشرێت.

٢/٢-١-٢) ڕوکار

ماوەی ڕودانی کار لە ئێستا و ڕابوردوو و ڕانەبوردودا دەخەنەڕوو، مەبەست لە ماوە: سەرەتا و کۆتایی، تەواوبوون و تەواونەبوون یان درێژەکشان دەگرێتەوە.

---

3 - ئەبوبەکر عومەر قادر (٢٠٠٣: ٦٠) لەم دابەشکردنەیدا (کات)ی هەمبەر بە (تاف) داناوە، بەڵام بە تاف دەڵێت: کاتی ڕودان و بە کاتیش دەڵێت: کاتی ئاسایی. هەروەها ڕوکارو ڕێژەی تێکەڵکردوە. چونکە ڕوکار (Aspect) ە و ڕێژەیش (Mood) ە.

4 - لەم لێکۆڵینەوەیەدا کار بەم بۆچوونە ناکرێت.

لێکۆڵەر ئەم ڕوکارانەی دەستنیشانکردوون [دە، ووە/وە، ە، ەوە/وە]

٧-ا) دەڕۆم (سەرەتای دەستپێکردن)

٧-ب) دەگەڕایەوە (سەرەتای دەستپێکردن و گێڕانەوە)

٨-ا) کەوتووە ٨-ب) کێڵاوە (ئەم ڕوکارە ڕابوردووی تەواو دادەڕێژێت. واتای تەواوبوون/ مانەوەی کاریگەریی ڕودان دەگەیەنێت.)

٩-ا) زستان ساردە. (درێژەکێشان و ئێستایی_بوونی ڕوودان. هەمیشەیی/ ڕاستیی بێ_کات)

٩-ب) هەوا ئەمڕۆ ساردە. (ماوە سنوردار)

١٠-ا) هاتوومەتەوە (دەمکاتی ئێستایی کار، دڵنیایی_بەخشیین بە ڕودان یان تەواوبونیی).

١٠-ب) دێمەوە (ئایندە)

٢/٢-١-٣) ڕێژە

ڕێژە بریتییە لە هەستی قسەکەر بەرانبەر بە ڕاستیی ڕوداو یان کردار، لە ڕوانگەی ئەنجامدان و جێبەجێبوون، یان جێبەجێنەبونی کارەوە. بە شێوەیەکی گشتییش بریتیین لە: هەواڵیی و پرسیاریی، مەرج و خۆزگەو دانانیی، فەرمان و داخوازیی، کە لە زمانی کوردییدا پۆلەڕەگەزەکانی شکاندنەوە دەیاننوێنن، کە دابەشیکردوون بۆ: هەواڵە ڕوکار، مەرج و خۆزگەو دانانە ڕوکار، فەرمانە ڕوکار.

١١-ا) نوستووە(؟) ١١-ب) نەنوستووە(؟) هەواڵیی

١٢-ا) وێرانکرا(؟) ١٢-ب) وێراننەکرا(؟) پرسیاریی

١٣-ا) ئەگەر نوسراێت ١٣-ب) ئەگەر نەنوسراێت (مەرجیی)

١٤-ا) خۆزگە نوسرایام ١٤-ب) خۆزگە نەنوسرایام (ئارەزوو)

١٥-ا) یهاتیا دەمانبینی ١٥-ب) نەهاتیا (دانانیی)

١٦-ا) ینوسە/ یینوسە ١٦-ب) مەنوسە/ مەینوسە (فەرمان)

٢/٢-١-٤) گەردانکردنی کردار

جێناوە لکاوەکان بە پێی شوێن و ئەو ڕۆڵانەی دەیانبینن (بە مۆرفێمەکانی کات و کەسیش ناویبردوون)، دەکرێن بە کۆمەڵەوە، کۆمەڵەی یەکەم [م - مان، ت - تان، ی - یان] لە دروستەی کرداردا تەنها دەچنەسەر ڕابوردووی تێپەڕی بکەردیار. کۆمەڵەی دوهەم

[م – ین، ی/یت/ـە/Ø – ن، ات/ێت/ـە/Ø - ن] دەچنەسەر ڕابوردوو و ڕانەبوردووی بکەرنادیار، ڕابوردوو و ڕانەبوردووی تێنەپەڕ، ڕانەبوردووی تێنەپەڕ.

١٧- گرتـــمـــــــــیــت (بەرکار کۆتایی دروستەکە دەگرێت.)

تاف کەس(بکار) کەس(بەرکار)

کۆمەڵەی یەکهەم دەچێنەسەر پێش، یان پاش ڕەگی کار:

١٨-ا) گرتـــــمان ١٨-ب) دەمـــانـــــگرت

تاف کەس(بکەر) کەس(بکەر) تاف

کۆمەڵەی دوهەم شوێنیان جێگیرە و لە پێش ڕەگەوە نایەن.

مۆرفێمی گۆڕینی توانای کار یەکێکی ترە لە کەرەستەکانی مۆرفۆسینتاکس، کە کردار لە تێنەپەڕەوە دەکات بە تێپەڕ، بەهۆی مۆرفێمی /- اند/ ەوە.[5]

19-ا) منداڵەکە گەڕا. 19-ب) ژنەکە منداڵەکەی گەڕاند.

بەڵام لە ڕانەبوردوودا /-ان/ دەبێت بە /-ێن/ وەک ڕەفتارێکی فۆنۆلۆژیی.

٢٠-ا) ناردم ٢٠-ب) دەنێرم

لاوازکردنی توانای کاریش بە کەرەستەی مۆرفۆسینتاکس و بە هۆی مۆرفێمی /-ر/ ەوە لە تێپەڕەوە بۆ تێنەپەڕ ئەنجامدەدرێت.

٢١-ا) پۆلیس دزەکەی گرت. ٢١-ب) دزەکە گیرا.

٢٢-ا) شارەوانیی نەمام دەنێژێت ٢٢-ب) نەمام دەنێژرێت (ئەبوبەکر عومەر قادر ٢٠٠٣: ٢٨-٨٢)

کورتەوپوختە

تاف: پەیوەست بە تافەوە، (ئەبوبەکر عومەر قادر) وەهایداناوە، کە تاف کاتی ڕودان دەگرێتەوە. بۆ تافی ڕابوردوو پێنج مۆرفێمی دیاریکردوون، بە بێ ئەوەی پەیوەندیی نێوانیان ڕونبکاتەوە و ئەلەمۆرفەکان دیارییکات. بۆ تافی ڕانەبوردویش پێیوایە، کە فۆرمی سەربەخۆی نییە و کات لە ڕەگدا تواوەتەوە، هەرچەندە ئاماژەی بە /دە-/ داوە وەک ڕوکار، بەڵام بە مۆرفێمی تافی دانەناوە، کە ئەلەمۆرفی /ئە-/ ی هەیە.

5 - لەهەمان لاپەڕەدا ئەبوبەکر عومەر قادر دەڵێت بە هۆی مۆرفێمی /-ان/ ەوەیە و کارپێکردووە.

ڕوکار: ماوەی ڕودانی کار (سەرەتا و کۆتایی، تەواوبوون و تەواونەبوون یان درێژەکێشان) دەگرێتەوە، لەگەڵ ئەوەی ڕوکارەکانی دەستنیشانکردووە، بەڵام جیاینەکردونەتەوە و بە شێوەیەکی وردو پێرەوبەندانە دابەشینەکردوون. (پروانە بەشی سێهەم و چوارهەم).

کەس: کەسەکان لە شکاندنەوەی کرداردا ڕۆڵی ڕێکەوتن دەبینن و جێناو نین، بەڵام ئەم زمانەوانە بە جێناوی داناون.

ڕێژە: وشەی ڕوکاری بۆ ڕێژە بەکارهێناوە، لە دیاریکردنی ڕێژەکانیشدا (هەواڵیی و پرسیاریی، مەرج و خۆزگەو دانانیی، فەرمان و داخوازیی) ی دیاریکردوون، بەڵام دابەشکردنەکەی تەواوکەرانە و پێرەوبەندانە نییە. (پروانە بەشی سێهەم و چوارهەم).

٢-٢/٢) وریا عومەر ئەمیین

پەیوەست بە کرداری ئاڵۆزەوە، ئەم زمانەوانە توخمەکانی مۆرفۆسینتاکسی بە جۆر و تافی کردارەوە بەستوەتەوە، کە چ جۆرە جێناوێک (وەک فرێزی ناویی، یان بەرکاری ڕاستەوخۆ و بەرکاری ناڕاستەوخۆ) دەچێتە ناو دروستەی کردارەوە (گواستنەوە و بە جێناوکردن). ئەم زمانەوانە تافی ڕابوردوو و ڕانەبوردووی جیاکردووەتەوە، لە شیکردنەوەکانیدا مۆرفێمەکانی /-د/، /-ت/، /-ا/ بۆ ڕابوردوو دەبینرێن، بۆ ڕانەبوردویش /-ێ/ دیاریکراوە.

٢٣- /خواردم/ /-د/

٢٤- /هاتم/ /-ت/

٢٥- /کوژرا/ /-ا/

٢٦- /ئەوترێ/ /-ێ/

لەسەر بنەمای تێپەڕیی و تێنەپەڕیی، ڕابوردوو و داهاتوو، سێ کۆمەڵە جێناوی جیاوازی لەیەکجیاکردوەتەوە:

خشتەی (١-٤) جێناوە لکاوەکان (لە جێناو دەدوێت، نەک کەسی لکاوی ڕێکەوتن.)

کۆمەڵەی یەکهەم	کۆمەڵەی دوهەم	کۆمەڵەی سێهەم
- م	- م	- م
- ت	- ی(ت)	- ی(ت)
- ی	- Ø	- ا(ت)، ێ(ت)

- ین	- ین	- مان
- ن	- ن	- یان

جیاوازیی نێوان کۆمەڵەی دوهەم و سێهەم لە کەسی سێهەمی تاکدایە. لەگەڵ ئەوەیشدا، نواندنی ڕێککەوتن Concord کێشەیەکی گرنگە لە زمانی کوردییدا. زیاتر لە کۆمەڵە پاشگرێکی شکاندنەوە، نەک هەر دەتوانن لەگەڵ تایبەتمەندیی سینتاکسیی بکەر (ف ن) دا بێن، بەڵکو لەگەڵ تاف (ڕابوردوو و ڕانەبوردوو) و جۆری کردار لە ڕووی (تێپەڕ و تێنەپەڕ)یشەوە دێن. دەتوانرێت ڕۆڵی سێ کۆمەڵەکە لەم خشتەیەدا وێنەبکێشرێت:

خشتەی ژمارە (١-٥)

	Transitive	Intransitive
Past	1	2
Present	3	3

کردار لەگەڵ بکەر (ف ن) دا لە ڕووی ژمارە (تاک و کۆ) و کەس (یەکەهەم و دوهەم وسێهەم) ەوە ڕێکدەکەوێت. ڕێکەوتن لە هەمو فۆرمەکاندا هەیە. ڕێککەوتنی بکەر و کردار لە ئاستی قووڵدا نییە. ڕێککەوتنی کەس و کردار خورتییە، کاتێک ئەم جێناوە کەسییە لەگەڵ کرداردا دێت، هێنانی (فرێزە ناویی) ەکە سەرپشکییە، بەپێی یاساکانی گوێزانەوە.

٢٧-ا) من خوارد – م . ٢٧-ب) خواردم.

ئەو جێناوەی لەگەڵ بەرکاری ڕاستەوخۆدا ڕێکدەکەوێت، بەپێی تاف دەگۆڕێت. لە ڕابوردوودا کۆمەڵەی دووهەم دەبن بە بەکار. لە ڕانەبوردوودا کۆمەڵەی یەکەهەم دەبن بە بەرکار. بەڵام هۆکاری هاتنی کۆمەڵەی یەکەهەم و دووهەم بەو یاسایەی، کە ئاماژەپێیداوە، ڕونەکردوەتەوە. (باسی ڕێکەوتنی ئەرگەتیڤیی ناکات.)

٢٨-ا) من تۆم ئەنارد. ٢٨-ب) من ئەمناردیت. (بەکلیتیککردنی ئاڵۆز- Complex Cliticization)

٢٩-ا) من تۆ ئەنێرم. ٢٩-ب) من ئەتنێرم

لەگەڵ بەرکاری ناڕاستەوخۆدا جێناوی لکاو دەگۆڕێت بە پێی تافی کردار و شوێنی جێناوەکە:

٣٠_ من بۆتان ئەنوسم.

٣١_ تۆ بۆمانت نوسی.

٣٢_ا) خوا بۆ منی ناردیت.

٣٢_ب) خوا تۆی بۆ ناردم.

٣٢_پ) خوا بۆی ناردمیت. (بەکلیتیککردنی ئاڵۆز-Complex Cliticization)

٣٣_ا) خوا ئەومان بۆ ئەنێرێت.

٣٣_ب) خوا بۆ ئێمەی ئەنێرێت.

٣٣_پ) خوا بۆمانی ئەنێرێت.

ڕوکار: لە زمانی کوردییدا سێ جۆر ڕوکار سەلمێنراون: تەواوبوو، تەواونەبوو، تەواو.

ا- تەواوبویی هیچ توخمێکی ڕێزمانیی لە ڕوکەشدا نییە. کردار ڕوکاری تەواوبوویی لە ڕابوردوودا هەیە، لەگەڵ ئەو کردارانەیشدا دێن کە ڕوکاری ناتەواوبویی و تەواویان پێوە نییە.

٣٤- <خـــوار د – م> I ate

I past eat

ب- فۆرم و پێشگری /ئە_/ بۆ تەواونەبویی دەبێت. لە زمانی کوردییدا تەواونەبویی لە ڕابوردوو و ڕانەبوردوویشدا دەبینرێت.

٣٥- /ئەخۆین/ (impf eat we) We eat

٣٦- /ئەنوستین/ (impf sleep past we) we were sleeping

پ- زمانی کوردیی (تەواو)ی لە ڕابوردوو و ڕانەبوردوودا هەیە. ڕابوردووی تەواو توخمێکی فۆنۆلۆژیی دروستیدەکات لە ڕوکەشدا، کە بریتییە لە /بوو/[6].

٣٧- /نوستبوون/

بۆ ڕانەبوردووی تەواویش بریتییە لە /وە/، کە پێکهاتووە لە مۆرفێمی /وو/ی ڕابوردووی دوور لەگەڵ کۆپولا /ە/. بەگواستنەوەی شوێنی تافەکان و ڕوکارەکان دەڵێت یاسای شوێنگۆڕکێ - permutation rules). بەڵام هیچ نمونەیەکی بۆ ئەم بابەتە نەهێناوەتەوە. دەشێت مەبەستی لەم دروستەیە بێت:

٣٨- /نوستووە/

ڕێژە: ا) ئیلزامیی (Subjunctive): ئیلزامیی بە زیادکردنی مۆرفێمی /ب/ بۆ سەر ڕەگی کردار دروستدەبێت. لەگەڵ ڕەگی ڕانەبوردودا /بـ_/ دەبێت بە پێشگر و ڕانەبوردووی ئیلزامیی دروستدەکات.

6 - وریا عومەر ئەمیین هیچ ڕونکردنەوەی لەسەر ئەوە نەداوە، کە بۆچی بە توخمێکی مۆرفۆلۆژیی وەک /- بوو/ ی گوتووە فۆنۆلۆژیی.

٣٩- بـ + خۆ7

لەگەڵ ڕەگی ڕابوردودا /_بـ/ دەبێتە پاشگر و ئیلزامیی تەواوبوو دروستدەکات.

٤٠- خوارد + بـ

ب) فرمان (Imperative): هەمو ڕێزمانەوانە کوردەکان ئەم ڕێژەیەیان داوەتەپاڵ کەسی دوهەم (تاک و کۆ). لە ڕوی مۆرفۆلۆژییەوە، فرمان لە ڕەگی ڕانەبوردوو و پێشگری /بـ _/ دروستدەبێت.

٤١-ا) بـ + خۆ + Ø

٤١-ب) ب + خۆ + ن (وریا عومەر ئەمیین: ٢٠١١: ٤٣-٩٦)

کورتەو پوختە

تاف: لە دیاریکردنی تافەکاندا (ڕابوردوو و ڕانەبوردوو)ی دیاریکردووە، ئاماژەی بە ئەلۆمۆرفەکانی تاف نەکردووە و بە شێوەیەکی ورد لەسەر مۆرفێمەکان نەوەستاوە، تەنانەت بۆ ڕانەبوردوو /ئە-/ بە مۆرفێمی ڕانەبوردوو دانەناوە بە ڕوکاری داناوە، لە بریی ئەوە /-ێ/ ی بە مۆرفێمی ڕانەبوردوو داناوە.

کەس: وەک لە نمونەکاندا دەردەکەوێت، زیاتر لە جێناو دەدوێت، نەک کەسی لکاوی ڕێکەوتن. لە ڕێکەوتنیشدا لە ئەرگەتیڤیی نەدواوە.

ڕوکار: سێ جۆر ڕوکاری دەستنیشانکردووە؛ تەواوبوو، تەواونەبوو، تەواو، کە ئەم دابەشکردنە تەواوکەرانەو ئامانجێک نییە. (بڕوانە بەشی سێهەم و چوارهەم.)

ڕێژە: دوو ڕێژەی جیاکردونەتەوە؛ (سەبیونتیڤ و فەرمان) و ئاماژەی بە هەواڵیی نەداوە.

٣-٢/٢) مەحموود فەتحوڵ

ئەم زمانەوانە لە پەیوەندیی نێوان ناوی کرداریی و شکانەوە و شکاندنەوەی کردار نەدواوە، بەڵام لەسەر پۆلە ڕەگەزەکانی ئەو دوانە گفتوگۆدەکات.

تاف کاتیگۆرییەکی ڕێزمانییە، بە هۆی مۆرفیمێکی دیاریکراوەوە دروستدەبێت، کە دەچێتە ناو کردار. تاف کاتیگۆرییەکی فەرمییە، کە کاتە پەیوەندیدارەکانی ڕابوردوو و ئێستا و داهاتوو دەستنیشاندەکات. لە زمانی کوردیدا جیاکردنەوەی تافە بنەڕەتییەکە لەسەر دوو بنەما جیاکراوەتەوە، کە پێیدەگوترێت تافی ڕابوردوو و ڕانەبوردوو.

---

7 - بەم دروستەیە، کردارەکە فرمانە، نەک ئیلزامیی.

تاف تایبەتمەندیی و ئەدگاری سروشتیی کردارە، هەرچەندە تایبەتمەندیی و ئەدگاری ڕستەیشە نەک تەنها کردار. لە زمانی کوردییدا کردار دوو کاتی سادەی هەیە، ڕابوردوو، ڕانەبوردوو، کە لەگەڵ ڕەگدا دێن. ڕانەبوردوو پەیوەندیدارە بە بارودۆخێکەوە کە بەهۆی توخمە کردارییەکانەوە وەسفی دەمی ئاخاوتن دەکات. ڕابوردوویش پەیوەندیدارە بە بارودۆخێکەوە کە بەهۆی توخمە کردارییەکانەوە وەسفی چەند کاتێکی جیاواز دەکات لە ڕابوردوودا.

تافی ڕابوردوو: زمانی کوردیی چەند مۆرفیمێکی بەندی هەیە (/-ا/، /-ت/، /-د/،/-ی/،/-و/)، کە بۆ ئاماژەدان بە تافی ڕابوردوو دەچنە سەر ڕەگی ڕابوردوو. بەڕوکاریش ناویاندەبات.

٤٢-١) /سوتــاِ/Ø ٤٢-ب) /کوشـتِم/ ٤٢-پ) /بردِمان/ ٤٢-ج) /سەریبڕیِ/ ٤٢-ح) /چوِین/

تافی ڕانەبوردوو: لە پێشگری /دە-/، ڕەگی ڕانەبوردوو و جێناوی کەسیی دروستدەبێت.

٤٣- /دەکرم/ (لێرەدا بە پێشگر ناویهێناوە، بەڵام لە بابەتی ڕوکاردا پێیدەڵێت ڕوکار.)

کەس: لە زمانی کوردیدا دەتوانرێت دوو دەستەی سەرەکیی جێناوی لکاو لەیەکجیابکرێنەوە؛ کە هەردوو دەستەکە وەکو لاگر لەگەڵ ڕابوردوو و ڕانەبوردودا لەشوێنی جیاوازدا دێن. دەستەیەکیان لەگەڵ کرداری ڕابوردووی تێپەڕدا دێن، دەستەکەی تریان لەگەڵ هەموو جۆرەکانی تری کرداردا دێن. ئەم بۆچونەی لە مەکاریۆسەوە وەرگرتووە، بەبێ ئەوەی ئاماژەیپێبدات.

ڕوکار پۆلەڕەگەزێکی ڕێزمانیی دروستەی کردارە، کە هەندێکیان (/-ت/ /-د/، /-ی/، /-ا/، /-و/، /ب-/، /دە-/) لە ناو کرداردا دەشکێنەوە و وەکو لاگر دەردەکەون، هەندێکشیان (/وا/، /خەریکە/، /سەرقاڵە/)، کەرەستەی فەرهەنگیین و لە ناو کرداردا ناشکێنەوە. زمانی کوردیی سێ جۆر ڕوکاری هەیە:

ا) ڕوکاری تەواوبوویی دوو فۆرمی هەیە، یەکێکیان بۆ ڕابوردووەو ئەم نیشانانەی هەیە /-ت، - د، - یـ، - ا، - و /. دوهەمیان؛ لە ڕانەبوردووی مەرجیدا وەکو پێشگری /- بـ/ خۆی دەنوێنێت.

٤٤- سوت - ا

٤٥- کوش – ت - م

٤٦- بر – د - مان

٤٧- سەریبڕ - ی

٤٨- چو – ی - ن

٤٩- بـ – کڕ – ە

٥٠- بـ - چـ - م

ب) ڕوکاری ناتەواوبویی، کە ڕابوردوو و ڕانەبوردویشی هەیە. ئەویش ڕوکاری ناتەواوبوویی /دە-/ـەیە، کە بۆ بەردەوامیی، تەواونەبوویی و خویش دەبێت.

٥١- دە – کڕ – م

٥٢- دە – کەو – م

٣) ڕوکاری بەرەوپێش (Progressive)، کە ڕوکاری فەرهەنگیین، چەند شێوەیەکی جیاجیان هەیە، وەک /خەریکە، وا، سەرقاڵە، هەر/.

ڕێژە: هەرچەندە لە نامەی دکتۆراکەیدا مەحموود فەتحوڵا بەشێوەیەکی سەربەخۆ و تایبەت گفتوگۆی لەسەر ڕێژە نەکردووە، بەڵام لە ناو بابەتی ڕوکاردا، پەیوەست بە پۆلەڕەگەزەکانی شکاندنەوەی (تاف و ڕوکار) ەوە ئاماژەی بە ڕێژەکان داوە و نمونەی لە ڕێژەکانی ڕاستیی و سەبیونتیف و فرماندا هێناوەتەوە. ڕوانە نمونەکانی (٤٩، ٥٠، ٥١)ی ئەم بەشە. **(**مەحموود فەتحوڵا **٢٠٠٤: xvi، ٣٥ -٤٦، ٥٦-٦٦)**

کورتە و پوختە

پێناسەکانی بۆ پۆلەڕەگەزەکانی شکاندنەوە و شیکردنەوەکانی لەسەر بنەمای زانستیی نوێ و داتاکانی زمانەکە داناون، لەم ڕووەوە مۆرفێمەکانی تاف و ئەسپێکتەکانی دەستنیشانکردوون. بەڵام کاتێک مۆرفێمەکانی تافی دیاریکردووە، لە هەمان کاتدا بە ڕوکاریش ناویبردوون، بە بێ ئەوەی ڕونکردنەوە لە پەیوەندیی نێوانیان بدات، وەک لە (١/٤) دا ڕونکراوەتەوە. پەیوەست بە (کەس)ەوە بە سێ جۆر ناویبردووە (لاگری ڕێکەوتن، جێناو، کەسی لکاو)، هەرچەندە وەکو پۆلەڕەگەزی شکاندنەوە گفتوگۆی لەسەرکردوون، بەڵام پێینەگوتوون پۆلەڕەگەزی شکاندنەوە، بە واتا؛ بۆ ئەم زمانەوانە لە لێکۆڵینەوەکەیدا بۆ شکاندنەوە تەنها (تاف و ڕوکار و ڕێژە) گرنگن. (٢٠٠٤: ٤٦)

سێ جۆر ڕوکاری دەستنیشانکردووە (تەواوبویی، ناتەواوبویی، بەرەوپێشچویی)، کە لە ڕاستیدا بەرەوپێشچوییش هەر ناتەواوبوییە.

بەشی سێهەم

شکاندنەوەی تافی ڕابوردوو و ڕانەبوردووی کردار

شکاندنەوەی کردار: واتای نوێمان نییە تا وشەی بۆ دروستبکەین، وەك لە وشە دروستکردنەکەدا هەیە. لەشکاندنەوەدا وشەی نوێ بۆ واتای نوێ دروستناکرێت، بەڵام لێرەشدا هەندێك واتای نوێ دێنەناوەوە، کە بە شێوەیەکی گشتیی پەیوەندییان بە کاتو ڕوکارو ڕێژەوە هەیە (Tens, Aspect, Mood). مەحموود فەتحوڵا (٢٠٠٤: ٣٥-٤٠) و وریا عومەر ئەمیین **(٢٠١١: ٤٢-٩٥)**

شکاندنەوە = کات + کەس

گەردانکردن = کەس[8]

<u>تافی ڕابوردوو:</u>

شکاندنەوە بریتییە لە هێنانی قەدی تافیی + گەردانکردن

١- /گرتن/ گرت + م ← گرتم

٢- /بوون/ بوو + م ← دەبم

٣- /گیران/ گیرا + م ← گیرام

<u>تافی ڕانەبوردوو:</u>

شکاندنەوە= هێنانی تاف + گەردانکردن

٤- دە + گر + م ← دەگر + م ← دەگرم

٥- دە + ب + م ← دەب + م ← دەبم

٦- دە+گیر+ێ+م ← دەگیرێ+م ← دەگیرێم

کەواتە گەردانکردن = چالاککردنی تاف

تەنانەت یەکێك لەتایبەتمەندیەکانی زمانی کوردییە، کە بکەردیارو بکەرنادیاری لەفەرهەنگدا تۆمارکراو هەیە. هەرچەندە هەندێك کرداری بکەرنادیاریش لەسینتاکسدا بەرهەمدەهێنرێن، وەك /هاتنەکوڵ/.

لەکرمانجی ناوەڕاستدا قەد یان ڕەگی ناوە کردارییەکە دەهێنینەناو سینتاکس بۆ ئەوەی ڕستە بەرهەمبهێنین.

خشتەی (١-٢) لەفەرهەنگدا (کوشتن) ناوی کرداریمان هەیە

ڕابوردوو ڕانەبوردوو

قەدی تافیی ڕابوردوو ڕەگ (ڕەگی ناوە کردارییەکە)

٧- (کوشت، کوش) لەکارکەوتوونو سستن، هەتا کاتو کەسی لکاوی بدرێتێ.

قەدی تافی ڕەگ

٧-ا) دەکوش قەدی تافی ڕانەبوردوو

٧-ب) کوشت کوشتی کوشتی هێزو فۆنەیتییک

8 - وانەکانی (پ.د. محەمەدی مەحویی) کۆرسی پرۆژەی دکتۆرا، ٢٠١٥-٢٠١٦

٧-پ) دەکوش دەکوشێت دەکوژێت ئاواز

شکاندنەوەکە لەسینتاکسدایە، بەکارکردن لەگەڵ مۆرفۆلۆژیی سینتاکسدا. کەواتە شکاندنەوە مۆرفۆلۆژیی سینتاکسییە لەناو سینتاکسدا.

خشتەی (٢-٢) هەنگاوەکانی شکاندنەوە

پێدانی تاف (هەنگاوی یەکەمە)

شکاندنەوە پێوەلکانی کەسی لکاو (گەردانکردن) (هەنگاوی دوهەمە)

کرداری شکاوە لەدوو شوێندا هەیە فرێزی کرداریی

مۆرفۆسینتاکس

لەفرێزە کردارییەکەدا، کردارەکە (کەوتەخوارەوە) لەکۆتاییدا بێت یان ناوەوە، شکانەوەکە بەپێی هەمان یاساو مەرجە بە هەمان مۆرفیمەکانی.

١/٣) شکاندنەوەی کردار بە گەردانکردن (لکاندنی کەس و ژمارە/ کلیتیکەکانی ڕێککەوتن)

کرداری کات و کەسدار لە سینتاکسدایەو لەسینتاکسدا گفتوگۆ لەسەر ئەو مۆرفیمانە دەکرێت، کە لە بەرهەمهێنانی کرداری کات و کەسداردا بەشداریدەکەن. کرداری فرە مۆرفیمیش (ڕەگ + تاف) بە کرداری سادە دادەنێین، بۆ ئەوەی لەکرداری فرێزیی جیابکەینەوە. ناتوانین لەکرداری سادەو ناسادە بدوێین لە زمانی لکاودا، کە فرە_مۆرفێمییە، بەڵام کاتێک ئەم کارە دەکەین، بۆ جیاکردنەوەی شکاندنەوەکانە.

٨- /گرتم/ شکاندنەوەی کرداری سادەیە.

٩- /سەرەمگرت/ شکاندنەوەی کرداری لێکدراوە.

١٠- /دەستی بەسەر شارەکەدا گرت/ شکاندنەوەی کرداری فرێزییە.

ناوە کردارییەکەیش لە ناو فەرهەنگدا سادە، هەڵگوێزراو و لێکدراوی هەیە:

١١- /گرتن/ سادە

١٢- /گرتنەوە/ هەڵگوێزراو

١٣- /سەرەگرتن/ لێکدراو

١٤- <u>منداڵەکە</u> <u>تۆپەکەی</u> گرتەوە.

جێکەوتەی بکەر جێکەوتەی بەرکار

شکاندنەوەکە بریتییە لەوەی، کە کەسی پێوە دەلکێنرێت:

١٥- /گرتی/.

بۆ شکاندنەوەی کردار لەتافی ڕابوردوودا، ڕەگو پاشگری تافی ڕابوردوو لەفەرهەنگەوە دەهێنرێت، جێناوی دەخرێتەسەر. ئەم جۆری شکاندنەوەیەیان بە گەردانکردن جێبەجێدەکرێت (گەردانکردن = لکاندنی کەسی ڕێکەوتن بەبناغەوە).

تێبینیی: قەد بۆ وشەدروستکردنە: ١٦- کورد– یتی

قەد

بناغە بۆ شکاندنەوە بەکاردێ: ١٧- گرت + ی

بناغە

کەواتە:

١- بەم پێیە بۆ شکاندنەوەی ڕابوردوو، بناغەی تافیی لەفەرهەنگەوە دەهێنرێت.

٢- فەرهەنگو مۆرفۆلۆژیی وشەدروستکردن لەگەڵ سینتاکسدا ڕژاونەتەناویەك.

٢/٣) شکاندنەوەی کردار بە گەردانکردن و لکاندنی کەسی ڕێککەوتن

بناغەی تافی ڕابوردوو لەفەرهەنگدایە لەناو ناوە کردارییەکەدا (گرت). بناغەی تافی ڕانەبوردوو لەسینتاکسدا بەرهەمدەهێنرێت (دە + گر)، بۆ ئەم بەرهەمهێنانە سینتاکسییە ئەو مۆرفێمانەیش لە فەرهەنگەوە دەهێنرێن بۆ ناو سینتاکس. بۆ ئەوەی شکاندنەوەکە تەواوبێت، کەسی لکاو لەفەرهەنگەوە دەهێنرێت و بە بناغە تافییەکەی ڕانەبوردووەوە دەلکێنرێت. بەگەردانکردنەکە (لکاندنی کەسی لکاو بەبناغەکەوە لەگەڵ دروستکردنی بناغە تافییەکە، پێواژۆی شکاندنەوە لەسینتاکسدا تەواودەبێت). ئەمە جۆری پەیوەندیی لەنێوان فەرهەنگو سینتاکسدا دەخاتەڕوو، پەیوەست بەکرداری شکاوەوە. (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٦) و سەرچاوەکانی.

هەنگاوی یەکەمی شکاندنەوەی ڕانەبوردووی /گرتن/، /هەڵگرتنەوە/، /سەرهەڵگرتن/، /هەڵڕشتن/ بە دانانی مۆرفێمی تافی ڕانەبوردوو دەستپێدەکات. لە هەنگاوی دوهەمدا گەردانکردنەکە شکاندنەوەکە تەواودەکات.

١٨) /دەگرێت/. /دە + گر+ ێت/

١٩) /هەڵیدەگرێت/. /هەڵ + یـ + دە + گر + ێت/

٢٠) /سەریهەڵدەگرێت/. /سەر + یـ + هەڵ + دە + گر + ێت/

٢١) /هەڵیدەڕژێت/. /هەڵ + یـ + دە + ڕژ + ێت/

٣/٢) گۆڕینی فۆنۆلۆژییانەی سەگمێنتەکانی کردار

٣/٢-١) پەیوەندیی مۆرفۆلۆژیی (شکاندنەوە) - فۆنۆلۆژیی

دوو جۆر /بوون/ جیاکراونەتەوە، کە /بوون/ی کردەیی و /بوون/ی حاڵەتیین. (پڕوانە نمونەکانی /سەوزبوون/ لە ١/١-٢)دا).

٢٢-ا) بامێکە زەرد بو. (حاڵەتیی)

٢٢-ب) بامێکە زەردبوو. (کردەیی)

کەوتنی /وو/ی /بوون/ لە تافی ڕانەبوردووی کردارە کردەییەکە ڕێزمانییە و ناوابەستەیە لە هێز، چونکە کۆتایی کرداری ڕانەبوردوو هێز-لەسەرە. پڕوانە(محەمەدی مەحویی ٢٠١٦).

٢٣) من دەبم بە مامۆستا.

٢٣-ا)بووم: مامۆستا بوم (حاڵەتیی؛ بەفۆنۆلۆژی لە (وو)ەوە بووە بە (و))

بـــوون ٢٣-ب) بووم بە مامۆستا. (کردەیی)

ڕەگ تاف ٢٣-پ)دەبم: مامۆستایە (کرداربەندیی)

ب ~ە نایاسابەندەو ڕونکردنەوەی نییە

٣/٢-٢) پەیوەندیی مۆرفۆلۆژیی (وشەدروستکردن)- فۆنۆلۆژیی

لێکۆڵینەوەکان پەیوەندییان بەفۆنۆلۆژییەوە هەیەو لەم حاڵەتەیاندا پەیوەست بە مۆرفۆلۆژییەوەن.

٢٤- /چیین/ ـــ /- ایەتی/ ٢٥- /چینایەتی/

[tʃi:n] ـــ [a. yə. ti:] [tʃi . na .yə . ti:]

بە پێواژۆی مۆرفۆفۆنۆلۆژیی بڕگەیی درێژ لە نەمانی هێز لەسەری، کورت دەردەبڕدرێت.

یی ← ی

لە ناوەندی دەنگدارییشدا، خشۆکە کپەکان دەبن بە دەنگدار:

٢٦- /کوشتن - ەر/ ٢٧- /کوژەر/ ش ← ژ

[ku .ʒər] ~ [kuʃ . tin]

لەم حاڵەتەیاندا خشۆکێکی [– دەنگدار] دەبێت بە خشۆکێکی [+دەنگدار].

لە /کوشتن/ ~ /کوشندە/دا، خشۆکە کپەکە وەک دەنگدار بەرجەستەناکرێت و ئەم ناوازەیەیش دەیسەلمینێت، کە پێواژۆکان فۆنۆلۆژیانەن. (پروانە: پروانە "دابەشبونی تەواوکەرانەی گیراو و خشۆکەکان" لە محەمەدی مەحویی (٢٠١٦) دا.)

ئەمانە نمونە بوون بۆ پێواژۆی فۆنۆلۆژییانە لەمۆرفۆلۆژیی وشەدروستکردندا.

ئێستا دەچینەسەر پەیوەندیی مۆرفۆلۆژیی شکاندنەوە بەفۆنۆلۆژییەوە:

ڕستەی ڕابوردوو ٢٨- کوشت ژەندرمە هەڵهاتووەکەی کوشت + ی

بناغە

ڕانەبوردوو ٢٩- کوش ژەندرمە هەڵهاتووەکە دەکوژ + ێت

ڕەگ کەسی لکاو

دەوروبەرە دەنگدارەکە لە شکاندنەوەی تافی ڕانەبوردویشدا هەر مەرجی بە دەنگدار بونی خشۆکە کپەکانە:

کوشت [kuʃt]

دەکوژێت [də . ku .ʒe:t]

وەهاماندااناو ئاماژەمان بەوە دا، کە بەرجەستەبونی دەنگدارییەکە پێواژۆیەکی فۆنۆلۆژیانەیە. ئەگەر گۆرینەکە لەدەرپریندا بوایە، دەبوو بە پێواژۆیەکی فۆنەتیکییانە. (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٦ و سەرچاوەکانی)

فۆنۆلۆژیی لەگۆکردنی (بەجێهێنانی) ئەرکی فۆنیمەکانو تەرزە فۆنۆلۆژییەکان دەکۆڵێتەوە، واتا لەفۆنیمەکانو خستنەتەکیەکیان لەپێکهاتەی فۆنۆلۆژیی ناو مێشکدا تا زنجیرەکانیان لەشێوەی زنجیرە دەنگدا بەفۆنەیتیکیی بەرجەستەدەکرێن.

٣٠) /ڕشتن/ ٣٠-ا) ژنەکە دۆکەی ڕشت.

٣٠-ب) ژنەکە دۆکە دەڕژێت.

ناوازەکان ئاماژەن بۆ ئەوەی، کە دەبێت گۆرینی دەنگداری وشەدروستکردن و شکاندنەوەی کردار فۆنۆلۆژیانە بن.

ژن - ەکە - دۆ – ەکە - ڕشت – ی

ژەن - ەکە - دۆ – ەکە – دە – ڕژ – ێت

بەشی چوارەهەم

ڕێژەو ڕوكار

١/٤) ڕوکار

ڕوکار لە زمانێکی مۆرفێمیی وەک کوردییدا دەبێت بە شێوەیەکی سەرەکیی بە مۆرفێم(ی لکاو) بێت. بەڵام لە کرداری ڕابوردوی ڕوتدا دەرناکەوێت (پڕوانە: (ئەبوبەکر عومەر قادر: ٢٠٠٢: ٦٣) و نمونەکانی لە (٢/٢-١-٢)ی ئەم توێژینەوەیەدا. (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠ دروستەی کردار- بەرگی یەکهەم: ١٠-12)). ڕوکار پۆلەڕەگەزێکی شکاندنەوەی کردارە، کە ئەم ڕەهەندانە لەخۆدەگرێت؛ تەواو، ناتەواو، خویی. کاتێک چەند نیشانەیەکی/مارکەیەکی جیاواز پۆلە ڕەگەزێکی شکاندنەوە دەردەبڕن، لە ئەلەمۆرفیی دەدوێین. لە زمانی کوردیدا مارکەی داهاتوو /دە-/ و /ئە-/ دوو ئەلەمۆرفی جیاوازی یەک مۆرفێمی نادیارن.

ئەدگارێکی تایبەت بە شکاندنەوە ئەوەیە، کە کاتەگۆرییەکانی شکاندنەوە گەلێک جار بوون بە شاگرووپ و ئەمەیش ناونراوە >>ڕەهەندەکانی شکاندنەوە<</ نیشانەکانی شکاندنەوە/ئەدگارەکانی شکاندنەوە/ پۆلەڕەگەزەکانی شکاندنەوە. بەپێی ڕەهەندەکانی شکاندنەوە، دوو کاتەگۆریی سەر بە ڕەهەندێکن، ئەگەر ئەدگارێکی سێمانتیکیی یان گۆکردنێکیان هاوبەش بێت و یەکێکیان ئەوی تریان لە خۆیدا هەڵنەگرێت. هەردوو تافی ڕابوردوو لەگەڵ ڕانەبوردودا کاریان لەگەڵ پەیوەندیی کاتی ڕوودان و کاتی دەربڕدراو/دەبڕییندا هەیەو نایشتوانن پێکەوە لە کردارێکدا ڕووبدەن. (پڕوانە چۆن /دە-/ لە

١- لە پێکهاتوی >کاتێک دە – م – گر – ت - ن< دا /دە-/ مۆرفێمی ڕوکارە و /- ت/ ەکەیش مۆرفێمی تافە!) کەواتە ئەو دوانە سەر بە کاتەگۆریی ڕەهەندی تافن. هەبونی ڕوکاری دروستەیی و مۆرفۆلۆژیی کردارە کات و کەسدارەکانە لە ڕستەدا.

٢-ا) (> دە – م – گر – ت – ییت... < و

2-ب) > ئەگەر دە - م – گر – ت - ییت< : 2-پ) >ئەگەر دە – ت – گر - م<) هەر ئەو بنەمایەی هەیە. لەڕستەدایە، کە پێشگری تافی داهاتوو /دە-/ لەگەڵ مۆرفێمی تافی ڕابوردوو لە جێکەوتەی بنەڕەتیی تافدا ڕۆڵ و واتای ڕانەبوردووی نامێنێت و لەگەڵ /- ت/ ی ڕابوردوودا ڕوکاری بەردەوامیی یان بەستنەوەی ڕابوردوو بە داهاتووەوە دروستدەکەن. پڕوانە: (محەمەدی مەحویی: ٢٠١٠: ٢٤٣- ٢٥٥)

دەبێت هەر تافێك پێشگری ڕوکاریی نا_تەواوبویی incompletive aspect prefix /دە_/ ~ / W?_/ هەبێت. ئەم پێشگرە تەنها لەڕێژەی دڵنیایی/یەقییندا ڕوودەدات و هەرگیز لەڕێژەیەکی تردا ڕونادات. ئەو تافانەی، کە وەریدەگرن (داهاتوو و ناتەواو imperfect)، کردەیەکی ڕوکاریی نا_تەواوبویی an action of incompletive aspect نیشاندەدەن. ئەمەیش پێماندەڵێت، کە کردەکە لەو چەشنەیە، کە لەبەرەوپێشچووندایە in progress

۳-ا) <دەخۆم> I am eating، یەکێکە لەوەی، کە هێشتا دەستیپێنەکردووە ۳-ب) <دەخۆم> I will eat, or I am going to eat. یان کردەیەکی عادەتیی/خویی_دووبارەبووەوەیە costomary or habitually ۳-پ) <هەموو ڕۆژێك دەخۆم> I eat every day. تافەکانی تر لە ڕووکاری تەواوبویی completive aspect دان و یەك کردەی تەواوبوو completed action نیشاندەدەن، وەك ڕابوردووی ساکار. لەبەرئەوەی هەر تافێك بەیەك ڕوکارەوە ڕودەدات، شیکردنەوەیەکی ئەڵتەرناتیڤ ئەوەیە، دوو کاتەگۆریی ڕوکاری جیا دانەنرێت، بەڵکو یەك تافە_ڕوکار بچەسپێنرێت:

incompletive present
completive preterite
incompletive-imperfect
completive present perfect
completiv- past perfect (محەمەدی مەحویی: ۲۰۱۰ دروستەی کردار-بەرگی یەکهەم: ۱۲)

لە ئەنجامی لێکۆڵینەوە و خستنەڕوی شیکردنەوەکانی زمانەوانەکانەوە بەشێوەیەکی سەرەکی سێ جۆر ڕوکار دیاریکراون (تەواوبویی، ناتەواوبویی، بەرەوپێشچویی)، بەڵام بە سەرنجدان لە نمونەکان، بەو ڕاستییە دەگەین، کە ڕوکاری بەرەوپێشچوییش سەر بە ناتەواوبوییە، کەواتە ڕوکار لە زمانی کوردییدا دابەشبونی دوپەلکیی هەیە:

ڕوکار ⎫ تەواوبویی
⎭ ناتەواوبویی[9]

ئەوەی، کە لە کارەکانی پێشتردا لەم بوارەدا نەکراوە، ئەوەیە کە ڕوکارەکان بەم شێوەیە کۆنەکراونەتەوە، کە لەم لێکۆڵینەوەیەدا ڕێکخراون.

ناتەواوبویی

٤- ئەو مامۆستا بوو. (ئێستا مامۆستا نییە)

٥- ئەو نوستبوو، کە ئێوە گەیشتن. (ناتەواوبویی دوور)

بە پرگەیی درێژیش دەکرێت. پروانە (محەمەدی مەحویی: ۲۰۱٦)

ناتەواوبویی: بەردەوامیی و بەرەوپێشچویی پروانە (مەحموود فەتحوڵا: ۲۰۰٤)

۲/٤) ڕێژە

9 - وەک ئەوەی پێشتر بۆ تاف دەگوترا (ڕابوردوو، ئێستا و داهاتوو)، بەڵام لێکۆڵینەوەکان ئەوەیان سەلماند، کە دوو جۆر تاف هەیە، ئەویش (ڕابوردوو، ڕانەبوردوو) و (ئێستا) هەر بەشێکە لە ڕانەبوردوو.

چەشنەکانی لە سینتاکسدا بە مۆرفێمی فەرهەنگیی بەرهەمدەهێنرێن. لێکۆڵەر وەهای بۆدەچێت، کە مۆرفێمەکانی بەرهەمهێنانی فۆرمە جیاوازەکانی ڕێژەکان جۆراوجۆرن و پێواژۆ فۆنۆلۆژیەکان وەک خۆیان لەکاردان.

٦- /گرتن/

٦-ا) گرتم ٦-ب)بمگرتایە ٦-پ) ناگرم ٦-ح) نەمگرتایە

ڕێژەیش بە هەمان شێوەی ڕوکار دابەشبونی دوپەلکیی هەیە:

ڕێژە ← ڕاستیی (یەقیین)/ هەواڵیی(ئیخباریی)

← گومان / ئینشائیی، دانانیی، فەرمان، داخوازیی....

مۆرفێمەکانی ڕێژە: وەک لە (١/٤)دا ڕونکرایەوە، پێکەوەهاتنی مۆرفێمەکانی تاف و ڕوکار و ڕێژە، ڕەهەندی شکاندنەوەی کردارن. ڕوونکردنەوەی هەڵسوکەوتە جیاوازەکانی پێکەوەهاتنی "دۆخ + ژمارە" و "تاف+ڕووکار+ڕێژە" لە پەیوەندییە واتاییەکانیاندا جیاوازە. لەکاتێکدا پێکەوەهاتنی جۆراوجۆری "دۆخ و ژمارە" ڕوون و ئاساییە، بەڵام ئەوانەی "تاف و ڕوکارو ڕێژە" گرانەو هەندێکیشیان سەیروسەمەرەن. بۆ نموونە، ڕوکاری تەواوبویی perfective aspect - کە بە خشکەیی ئەوە دەردەبڕێت، کە لە تەواوبوونەکەیدا/تەواویەکەیدا نییشاندەدرێت- چاك لەگەڵ ڕانەبوردوودا ناڕوات –کە بەخشکەیی ئەوە دەردەبڕێت، کە قسەکەر هێشتا لەناو ڕووداوەکەدایە-. ڕێژەی فەرمان –کە فەرمانێك دەردەبڕێت- پێکەوە بە کۆکیی و گونجاویی لەگەڵا ڕابوردوودا نایەت. کەواتە، چشتێکی سەرسووڕهێنەر نییە، کە زمانەکان ئەم کەڵێنەیان هەیەو هۆو ئامرازێکیان بۆ ئەم پێکەوەبەندبوون و پێکەوەهاتنەیان بە شێوەیەك نییە، کە بتوانرێت پێیان و لەڕێیانەوە ئەو تەرزانەی شکاندنەوە جوان و لەبار پەسنبکرێن (بەڵام پروانە نمونەکانی (١ و ٢)ی ئەم بەشە). پروانە (محەمەدی مەحویی: مۆرفۆلۆژیی و بەیەکداچوونی پێکهاتەکان: ٢٠١٠، ٢٥٨)

ڕێژەی ڕاستیی: ڕێژەی گومان: /ب-/

هەواڵیی_دەرپر مەرج وداخوازیی پرسیار دانانیی

ئەنجام

١- ناوی کرداریی لە فەرهەنگدا تۆمارکراوەو پێواژۆی شکاندنەوەی لە سینتاکسدا ڕوودەدات.

٢- کرداری کات و کەسدار لە سینتاکسدا بەرهەمدەهێنرێت، نەک لە مۆرفۆلۆژیدا.

٣- پۆلەڕەگەزەکانی شکاندنەوەی کردار (کەس و تاف و ڕوکار و ڕێژە) دابەشبونی تەواوکەرانەیان هەیە؛

کەس: تاک، کۆ

تاف: ڕابوردوو، ڕانەبوردوو

ڕوکار: تەواوبویی، تەواونەبویی

ڕێژە: ڕاستیی، گومان (ئینشائیی، دانانیی، فەرمان، داخوازیی....

سەرچاوەکان

١- ئەبوبەکر عومەر قادر، بەراوردێکی مۆرفۆسینتاکسی لە زمانی کوردی و فارسیدا، نامەی دکتۆرا(بڵاونەکراوە)، زانکۆی سلێمانیی، ٢٠٠٣

٢- بێستوون حەسەن ئەحمەد، کۆمەڵەوشەو پێکەوەهاتن لە زمانی کوردییدا، نامەی دکتۆرا، زانکۆی سلێمانیی- کۆلێژی زمان، ٢٠١١

٣- عەبدولجەبار مستەفا مەعروف، گۆڤاری زانکۆی سلێمانیی، B، ژ.٣٨ (٢٠١٣)

٤- محەمەدی مەحویی، بنەماکانی سینتاکسی کوردیی، بەرگی یەکەم، زانکۆی سلێمانیی، ٢٠١٠

٥- محەمەدی مەحویی، شکانەوەی کردار،زانکۆی سلێمانیی، ٢٠١٠

٦- محەمەدی مەحویی، کاروان عومەر قادر، شیلان عومەر حسێن. دروستەی کردار، زانکۆی سلێمانیی، ٢٠١٠

٧- محەمەدی مەحویی، مۆرفۆلۆژیی و بەیەکداچوونی پێکهاتەکان (مۆرفۆلۆژیی کوردیی)، بەرگی یەکەم، زانکۆی سلێمانیی، ٢٠١٠

٨- محەمەدی مەحویی، مەنامە- بەستانداردکردنی زمانی کوردیی/ دروستنوسیین، دەروازەی یەکەم، ئۆرسۆگرافیی، ٢٠١٦

٩- محەمەد مەعروف فەتاح، کارپۆلێنکردن بەپێی ڕۆنان، ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (121)، (1989).

١٠- محەمەد مەعروف فەتاح، دەربارەی ئەو مۆرفێمانەی، بەشداریی پێکهێنانی کردار دەکەن، ١٩٩٧.

11- ASPECTS OF THE VERBAL CONSTRUCTION IN KURDISH, WARIA OMAR AMIN, LONDON UNIVERSITY, HAJI HASHM PRINTING HOUSE, 2011.

12- The Tense and Aspect system in Kurdish, Mahmoud Fathulla Ahmad, A Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy at The School of Oriental and African Studies, University of London. Linguistic Department. 2004.